

MORNARICA NOVJ U ODBRAMBENIM I NAPADNIM DEJSTVIMA SA VISA

Pošto su naše jedinice u odbrani srednjedalmatinskih otoka početkom 1944. godine bile stavljene pred dilemu: ili uspjeti povući se i odbraniti na otoku Visu ili, pak, braneci ga, na njemu izginuti, pitanje pomorskog saobraćaja sa ovim otokom pretvorilo se za nas u kategorički zahtjev — *conditio sine qua non* — najuže povezan sa svim našim nastojanjima da se na njemu preživi, a pogotovu da se njegovu odbranu i njegovu funkciju učini efikasnom. Za njemačku komandu, čiji je neposredni cilj bio definitivna likvidacija našeg otpora u rejonu srednjedalmatinskog arhipelaga i svijuu onih stvarnih i potencijalnih aktivnosti — bilo naših, bilo naših saveznika — koje su mogle imati izvor ili oslonac na Visu, zauzimanje tog otoka bilo je takođe od velikog interesa. Ali, i to je opet bilo najuže vezano sa stepenom sigurnosti prevoženja njihovog desanta preko mora, kao i njegovom sposobnošću da se pred samim otokom iznenadno pojavi i brzo obračuna sa našom odbranom, u prvom redu na obalskom rubu.

REZULTATI PRETHODNIH NASTOJANJA

Period talijanske okupacije. More je još mnogo prije nego što je došlo na red pitanje odbrane otoka Visa, postavilo pred oslobodilački pokret na našoj jadranskoj obali svoje posebne zahtjeve. Potreba da se prihvati i uključi u opći tok ratnih napora u našoj zemlji i velik broj pobunjenih, međusobno razdvojenih otoka nametnula je zahtjev za organiziranjem mornaričkih elemenata i jedinica. Samo pomoću njih mogli su se prebacivati dobrovoljci sa otoka na kopno, evakuisati ugroženi borci i ranjenici sa jednog otoka na drugi ili, pak, na obalu, prevoziti razne materijale, prenositi obavještenja i tsl. sa obale na otoke i obratno. Mada su prepreke na početku izgledale nepremostive, riješenost na borbu stanovništva našeg obalskog pojasa pod rukovodstvom KPJ, s jedne, i jasna spoznanja nužnosti korišćenja mora u interesu uspješnog razvitka te borbe, s druge strane, dovele su već na samom početku do organizovanja partizanskih prekomorskih veza. Iz tih prvih »veza«, pod upravo nevjerojatno složenim i teškim uslovima talijanske okupacije, izrasli su prvi organizacijski oblici naše buduće »partizanske mornarice«: Odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ, uspostavljena je, 18. decembra 1942. Sekcija za ratnu mornaricu pri štabu IV operativne zone¹ koja je imala operativno uporište u Podgori, ispod Biokova, a već januara 1943. tu je formiran i Prvi mornarički odred. Kako i pod kojim uslovima je to započelo, najadekvatnije izražavaju riječi druga Tita koji u vezi s tim kaže: »... Način kako smo mi pristupili stvaranju

¹ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, dokument br. 1 i br. 3.

partizanskih pomorskih odreda bio je potpuno sličan stvaranju kopnenih partizanskih snaga. Ni iz čega, nije bilo ni brodova, ni oružja, ni arsenala, ni škola za pomorske kadrove, bili su samo ljudi u Dalmaciji, koji su bili spremni da se bore na moru protiv okupatora, bilo čime i bilo na čemu.²

Iako nam sve do kapitulacije Italije nije uspjelo da stvorimo značajniju mornaričku materijalnu bazu, ipak je u tom periodu obavljen važan i obiman posao. Sa svega nekoliko naoružanih ribarskih motornih leuta, desetak čamaca na vesla i nekoliko grupica i jedinica na obali, prebačeno je nekoliko hiljada dobrovoljaca i izvjesna količina hrane i raznog drugog materijala sa otoka u borbene jedinice na kopno. Sa kopna su na otoke prebacivani ranjenici i bolesnici, gdje su smješteni i liječeni pod mnogo povoljnijim uslovima. Izvađeno je iz mora i delaborisano nekoliko stotina velikih morskih mina od čijeg su se eksploziva pravile razne bombe i nagazne mine za partizanske jedinice na kopnu. Izvršen je velik broj raznih diverzija na neprijateljskim brodovima u splitskom brodogradilištu, na podvodnim kablovima, svjetionicima i tsl. Pored toga, do kapitulacije Italije direktno je napadnuto 80 brodova koji su prevozili razni materijal i neprijateljsku vojsku i od toga su bila plijenjena 32 broda.

Posljedice tih dejstava bile su značajne i za okupatora i za nas. Ugrožavan našom aktivnošću na moru i obali, neprijatelj je morao da svoj saobraćaj u pojedinim rejonima duž naše obale ograniči samo na dan, da plovi u konvojima, uz oružanu pratnju, i da preduzima još niz drugih mjera borbenog osiguranja svog pomorskog saobraćaja. Time se koristan efekat njegovih i onako oskudnih transportnih kapaciteta uz našu obalu smanjio za oko 50 procenata. Osim toga, preduzimao je česte »operacije čišćenja« na otocima i pojedinim punktovima na obali, što je za njega predstavljalo beskorisne napore koji su se često završavali samo odmazdom nad nejakim i nezaštićenim stanovništvom. Mi smo, naprotiv, uspješno povezujući borbenu aktivnost na otocima i obali, i obrnuto, ne samo odoljevali taktici okupatora nego i nezadrživo rasli, stvarajući nove jedinice i kadrove, usavršavali organizaciju i formu ratovanja u obalskom pojasu, što je kasnije omogućilo da se lakše prihvatiti bujica narodnog ustanka u danima sloma fašističke Italije, a zatim da se nastave ogorčene borbe na obali i otocima sa njemačkim snagama, kao i da se preko mora i na moru uspostave »savezničke« veze i odnosi sa anglo-američkim komandama na talijanskoj teritoriji.

Period neposredno poslije kapitulacije Italije. Kapitulacija Italije i iskrcavanje Anglo-Amerikanaca na Apeninski poluotok, septembra 1943. godine, izazvali su buran i munjevit razvoj događaja na našoj jadranskoj obali. Izolovana partizanska uporišta duž obale i na otocima preko noći su se rasplamsala u nezadrživ i sveobuhvatan požar narodnog ustanka. Izuzev nekoliko gradova, oslobođen je čitav obalski pojas sa otocima. Problem pomorskog saobraćaja između oslobođenih otoka i obale u toj veoma dinamičnoj situaciji postao je znatno važniji, i to ne samo zbog prihvatanja, povezivanja, snabdijevanja i prevoženja

² Tito, *Vojna djela*, knjiga III, izdanje VIZ JNA Vojno delo, Beograd, 1961. god., str. 22.

vojske, naroda i materijala na tako dugačkom i razuđenom području nego još više i zbog prijeteće opasnosti svemu tome uslijed veoma brzog probijanja njemačkih jedinica iz unutrašnjosti ka obali.

Cilj te njemačke ofanzive na našu jadransku obalu bio je da se brzim i energičnim prodorima, uz podršku avijacije i tenkova, ispresijeca oslobođena teritorija, potisne, izoluje, opkoli i uništi glavna grupacija naših jedinica koje su se tek formirale i popunile u obalskom pojasu, a zatim čvrsto zaposjedne obala i otoci radi uspostavljanja pouzdanog sistema dužobalskog saobraćaja između velikih transportnih luka sjevernog Jadrana (Venecije, Trsta i Rijeke) i onih u Grčkoj, Albaniji i duž naše jadranske obale. Neophodnost organizovanja i obezbjeđenja takvog saobraćaja Nijemcima su diktirale potrebe njihovih mnogobrojnih jedinica na jugoistočnom dijelu Balkanskog poluostrva, s jedne, i ugroženost kopnenih komunikacija preko jugoslovenske teritorije od strane NOV i POJ, kao i pomorskog saobraćaja na otvorenom moru od strane savezničke mornarice iz područja južne Italije, s druge strane. Pored toga, posijedanju naših otoka Nijemci su težili i zbog organizovanja efikasne kontrole i povećanja dubine svoje odbrane od potencijalnih savezničkih desanata ili bilo kakve njihove intervencije i povezivanja s našim snagama. »... Posjedanje više otoka — iznio je tada u svom prijedlogu o planu zauzimanja obale komandant njemačke mornarice u Jadranu viceadmiral Lietsman — naročito Mijeta, Lastova, Visa, Šolte i Dugog otoka bilo bi osobito u interesu ratne mornarice... Upravo ovi otoci omogućavaju nesmetan uvid u obalsko područje. Oni su, po svom položaju, ugaoni stubovi dalmatinskog otočkog sistema i od neocjenjive su vrijednosti kao uporišta za isturene predstražarske grupe... «³

Probijajući se iz unutrašnjosti teritorije, Nijemci su svoje napade orijentisali u prvom redu ka Splitu, Zadru i dolini Neretve, tj. ka najvećim mobilizacijskim i najvažnijim operativnim rejonima na centralnom dijelu naše obale. Za likvidaciju opkoljenih jedinica na rubu obale i za zauzimanje otoka oni su, pored kopnene vojske i avijacije, mogli da angažuju i jedinice svoje mornarice. U to vrijeme su, naime, u Jadranskom moru raspolagali jednom krstaricom, sa 13 razarača i torpiljarki, 9 korveta i 12 topovnjača, većim brojem torpednih čamaca i minolovaca, 3 srednje i 14 malih podmornica i velikim brojem naoružanih desantnih i drugih brodova.

U jeku i pod zaštitom borbi što su ih naše jedinice vodile da bi spriječile izbijanje njemačkih kolona na more, na oslobođenoj obali i otocima preduzet je niz mjera da se sačuva zaplijenjeno talijansko naoružanje i ostali materijal, prihvate, naoružaju i organizacijski obuhvate desetine hiljada novih dobrovoljaca. Trebalo je organizovati snabdijevanje i vezu duž čitavog obalskog pojasa i sa otocima. U stvari, u toj veoma napregnutoj situaciji trebalo je pružiti maksimum upornosti na frontu i organizovati i koristiti pozadinu da bismo se na frontu što duže održali. Za nas je u tim trenucima bila dragocjena svaka stopa oslobođene zemlje, ali je još dragocjenije bilo to da braneći nju dobijemo

³ *Kriegstagebuch des Kommandierendes Admirals Adria* (u daljem tekstu KTB, AA), mikroteka Vojnoistorijskog instituta, London, film br. 5/260, str. 4.

u vremenu. Vrijeme je bilo osnovni preduslov da se osujete njemački planovi. U borbi upravo za faktor vrijeme — more, otoci i brodovi naše mornarice odigraće veoma značajnu ulogu.

Samo da bi zauzeli obalski pojas Nijemci su se morali boriti više od dva mjeseca. U procesu tih borbi u tom području formiran je veliki broj novih jedinica. Pored odreda, brigada i divizija, oformljeno je i nekoliko mornaričkih komandi. Već sutradan po kapitulaciji Italije formirana je u Crikvenici Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru. Odmah nakon toga pomoću brodova ove komande, štab 13. divizije organizuje desantni napad na četnička uporišta na otocima Cres i Lošinj i brzo ih likvidira. Deset dana kasnije oformljena je slična mornarička komanda sa sjedištem u Splitu za područje srednje i južne Dalmacije, dok je od otoka Premude do zaključno ušća rijeke Krke, djelovala Obalska komanda Kninskog sektora.

Funkcija i zadaci ovih mornaričkih komandi bili su orijentisani u dva osnovna pravca: stvaranje i organizovanje mornaričke materijalne i kadrovske baze i izvršavanje operativnih zadataka koje je razvoj situacije nametao. Od nekoliko zatečenih manjih parobroda, zatim motornih jedrenjaka i ribarskih čamaca u oslobođenim lukama organizovano je nekoliko flotila različitog sastava. Pristupilo se naoružavanju izvjesnog broja motornih jedrenjaka i »kočara«, »oživljavanju« obalske artiljerije i sakupljanju mornaričkih stručnjaka, kako onih koji su se već odranije nalazili u raznim jedinicama tako i onih sa terena. Dobrovoljni odziv i spremnost na pregalaštvo ljudi koji su ulazili u sastav mornaričkih jedinica, kao i zadovoljavajući rezultati koje su svakim danom ostvarivali, ukazivali su na to da se u aktivnostima duž obale može već ozbiljno računati i na našu mornaricu.

Neprijatelj je vrlo dobro znao kakvu dragocjenost je za nas predstavljalo vrijeme, pa je, u želji da sve naše poduhvate na moru i obali razbije u samom početku užurbano dovlačio pojačanja i žurio da što prije osvoji obalu i zaposjedne otoke. Naše su jedinice bile prisiljene na postepeno odstupanje.

U procesu teških bojeva duž obale, namjera i riješenost neprijatelja postojale su sve jasnije: nabacivanje naših snaga na obalski rub i otoke, njihovo uništenje, da bi zatim zagospodario obalom. Da bi izbjegla opkoljavanje na obalskom rubu, glavnina naših jedinica morala je da bira: ili blagovremeno probijanje od obale kroz neprijateljske linije ka planinskim masivima u unutrašnjost ili, pak, prebacivanje na otoke. Probijanje prema unutrašnjosti, mada skopčano sa teškim borbama i naporima, pružalo je ipak nadu da se spase glavnina žive sile i lako naoružanje. Prebacivanje na otoke, pored golemih teškoća i opasnosti, krilo je u sebi i niz neizvjesnosti. Prije svega, u pogledu snabdjevanja, počev od vode pa dalje svega redom; zatim u pogledu mogućnosti bilo kakvog manevra kod neprijateljeve apsolutne prevlasti na moru i u vazduhu u poređenju sa našim snagama i, najzad, u pogledu stava naših zapadnih saveznika čiji se front nalazio u južnoj Italiji. U području Istre i Hrvatskog primorja Nijemci su relativno brzo prisilili naše jedinice da kao izlaz odaberu ono prvo. Nakon toga zaposjeli su taj dio obale da bi kasnije lako zauzeli i važnije otoke ispred nje. Težište borbe prenijelo se zatim na dalmatinsko obalsko područje.

Radi efikasnijeg rukovođenja tom cjelokupnom vojnom, veoma dinamičnom situacijom na kopnu, naredbom Vrhovnog štaba od 7. oktobra 1943. organizovan je štab 8. korpusa, pretpostavljen svim dalmatinskim jedinicama. U cilju što čvršćeg rukovođenja svim našim dejstvima na moru i njihovog usklađivanja sa zahtjevima razvoja situacije na kopnu, naredbom od 18. oktobra 1943. god. Vrhovni štab je uspostavio Štab mornarice NOV i POJ i operativno ga privremeno potčinio štabu 8. korpusa.⁴ Neposredni osnovni zadaci novog štaba mornarice bili su da objedini sve mornaričke komande na našoj obali i organizuje ih u jedinstvenu ratnu mornaricu; da organizuje i obezbjeđuje pomorski saobraćaj duž obale i sa savezničkim bazama u južnoj Italiji i da zajedno sa ostalim jedinicama brani obalu i otoke. Pored ovoga, preduzeti su ozbiljni koraci od strane IV operativne zone da se uspostavi veza sa saveznicima na teritoriju Italije, da se izdejstvuje njihova pomoć ili da se bar razjasne njihove mogućnosti i, što je bilo najvažnije, njihova spremnost da nam u kritičnim trenucima odbrane obale priskoče u pomoć.

Te i mnoge druge preduzete mjere da se Nijemcima spriječi da zagospodare našom obalom sprovedene su u jeku neprekidnih veoma upornih i oštrih borbi. Najžilaviji otpor pružile su naše jedinice na prostoru između Splita i ušća Neretve. Ipak, pred nabujalom neprijateljskom snagom i one su sredinom novembra 1943. morale da odstupe. Kad je bilo riješeno da se glavčina korpusa izvlači prema unutrašnjosti, 26. divizija našla se glavčinom snaga angažovana u žestokim borbama u Makarskom primorju. Pored nje Nijemci su uspjeli da nabace na rub obale još i 1. i 9. brigadu 9. divizije. Pritisnute uz obalski rub na obroncima Biokova, ove su jedinice privukle na sebe veliku pažnju njemačke komande koja se nadala da će ih tu uništiti. Uporna odbrana ovih jedinica na obalskom rubu bila je, međutim, zasnovana na ideji da se izvuku na otoke. Orijentacija glavnih njemačkih snaga u ovom rejonu na opkoljavanje i uništenje tih jedinica znatno je olakšala probijanje glavnine 8. korpusa prema unutrašnjosti. I upravo kad su Nijemci bili gotovo sigurni da je, poslije proboja glavnine naših snaga iz obalskog pojasa, sudbina 26. divizije zapečaćena, pogotovo kad su se uvjerali da naši saveznici ne namjeravaju da intervensu, dogodilo se ono što oni nisu očekivali. U toku noći 16/17. novembra, pod veoma teškim ne samo operativnim nego i meteorološkim uslovima, brodovi naše ratne mornarice uspjeli su da iz reiona Podgora — Gradac evakuišu na otoke 1, 9. i 11. dalmatinsku brigadu, Mosorski, Imotski, Biokovski i Neretljanski partizanski odred i oko 13.000 izbjeglica.

Ovakvim manevrom naših jedinica Nijemci su, sasvim sigurno bili iznenađeni. Izvlačenje kompletnih jedinica i njihovog naoružanja ispod Biokova na srednjedalmatinske otoke, na kojima su se već od ranije nalazile dvije brigade (12. i 13.), a nadasve saznanje da su naše jedinice sposobne za slične manevre u daljnjim borbama za ove otoke, stavilo je Nijemcima do znanja da zauzimanjem samo obale njihov cilj na Jadranskom moru još nije ostvaren i da borba za otoke neće biti ni kratka ni jednostavna.

Period povlačenja na otok Vis. Mada je među Hitlerovim komandantima bilo razmimoilaženja u pogledu redoslijeda, termina i na-

⁴ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, str. 126.

čina zauzimanja naših otoka, svi su bili jedinstveni u ocjeni da otoci moraju biti »očišćeni« i mnogi od njih zaposjednuti, te zajedno sa priobalnim morem stavljeni pod njihovu čvrstu kontrolu. I njima i nama bilo je potpuno jasno da, dok se naše jedinice budu nalazile na otocima, njihov dužobalski saobraćaj može da bude stalno ugrožavan, pogotovo ako se na ovoj strani Jadrana ozbiljnije angažuju pomorske snage naših saveznika. Zato su Nijemci zauzimanje otoka opravdano smatrali sastavnim i bitnim elementom svog plana osvajanja istočne jadranske obale.⁵

Prva žrtva njihovog napada bio je otok Drvenik koji je svojom artiljerijom ugrožavao, i to na vrlo osjetljivom mjestu, njemački pomorski saobraćaj. Slijedila je zatim 13. novembra operacija čišćenja kvarnerskih otoka koordiniranim dejstvima jedinica 71. pješadijske divizije i mornaričke komande za sjeverni Jadran, napadom iz Pule, Rijeke i Kraljevice. Do polovine novembra Nijemci su poslije dvomjesečnih upornih borbi, uspjeli da ovladaju obalom i većim dijelom otoka. U našim rukama nalazili su se još samo srednjedalmatinski otoci na kojima se užurbano pripremala odbrana.

Pouzdanost ove odbrane bez vlastitih ratnih brodova i avijacije, bez sigurnih izvora snabdijevanja, bez zagarantovane vojne pomoći saveznika, bila je vrlo problematična. Svi su se ovi otoci i ljudstvo na njima, u stvari, pošto su Nijemci bili čvrsto zaposjeli obalu, našli potpuno izolirani od vlastitog kopna i opkoljeni morem i neprijateljskim snagama. Neprijatelj koji je raspolagao neuporedivo jačom mornaricom, a uz to još i avijacijom, bez obzira na savezničku opću premoć, mogao se koristeći iznenađenje nadmoćnijim snagama ustremiti na bilo koji otok, u bilo koje vrijeme, iz bilo kog pravca. Inicijativa i premoć bile su, dakle, na njegovoj strani.

U tako neizvjesnoj situaciji štab 8. korpusa odlučio je da se posjednu i brane svi srednjedalmatinski otoci. Da bi ostvario što efikasnije sadejstvo svih elemenata odbrane, naredio je da se oformi i Operativni štab za odbranu ovih otoka, koji su sačinjavali uži štab mornarice i načelnik štaba 26. divizije. Energično su se sprovodile pripreme za odbranu svakog pojedinog otoka. Na teritoriji južne Italije, u sporazumu sa saveznicima, započelo se sa organizovanjem baze za prijem materijalne pomoći i smeštaj ranjenika.

U jeku intenzivnog sprovođenja svih tih mjera Nijemci su užurbano privodili kraju pripreme za definitivni obračun sa snagama NOVJ na otocima. Izbor je pao prvo na Korčulu. U zoru 22. decembra izvršen je desantni napad snaga 750. puka 118. lovačke divizije uz podršku artiljerije, tenkova i avijacije. Naše 13. i 1. prekomorska brigada nisu bile u stanju da odbiju napad. Ni pomoć 1. dalmatinske brigade, koja je upućena brodovima, nije stigla blagovremeno niti je bila dovoljna. Uzalud je tražena podrška avijacije i mornarice naših saveznika. Za nepuna tri dana Nijemci su riješili borbu za Korčulu u svoju korist, ali su brodovi ratne mornarice uspjeli da evakušu 1. dalmatinsku, kao i dijelove 13. i 1. prekomorske brigade, sve ranjenike i veliki broj izbjeglica.

⁵ KTB, AA, film br. 1, oktobar—decembar 1943.

Naš neuspjeh na Korčuli je definitivno pokolebao uvjerenje odgovornih štabova da se raspoloživim snagama i njihovim rasporedom mogu uspješno braniti zaposjednuti otoci. Borba za Korčulu je na praksi pokazala da ni na jednom otoku, pa čak ni na jednom odsjeku otočke obale, nemamo dovoljno snaga da spriječimo iskrcavanje koncentrisanog protivnika. Za odbacivanje neprijatelja, kad se on već iskrcao na neki otok, očividno su nam nedostajale rezerve i manevarska sredstva, kako na samom otoku tako i za intervenciju sa jednog otoka na drugi. Manevar preko mora bio je još uvijek moćno sredstvo u rukama našeg neprijatelja. U takvoj situaciji mogao se tražiti izlaz angažovanjem savremenih ratnih brodova i avijacije koja bi spriječila ili bar ugrozila neprijateljske desante za vrijeme prevoženja. No pomoć saveznička u tom smislu je izostala, valjda zato što su bili angažovani na frontu u Italiji ili iz nekih drugih razloga, te je izlaz trebalo tražiti oslanjajući se samo na sopstvene snage.

Nama su tada, u stvari, preostala još samo dva mogućna rješenja: izvlačenje jedinica sa otoka na obalu koju je neprijatelj čvrsto držao i zatim probijanje kroz njegov gusti raspored prema unutrašnjosti ili, pak, koncentracija odbrane na manji prostor. Obe ove varijante krile su u sebi veoma mnogo rizika, tim prije što se radilo o oko 5.000 boraca sa naoružanjem i opremom. Napuštanje posljednjih otoka koji su se još nalazili u našim rukama i probijanje svih jedinica prema kopnu, pored nepremostivih operativnih teškoća i opasnosti, značilo bi da su Nijemci potpuno zagospodarili ne samo našom obalom nego i pomorskim putevima ispred nje. Time bi, u stvari, bila likvidirana i Mornarica NOV i POJ, odnosno svedena otprilike na ono što je bila prije kapitulacije Italije, a otpala bi i svaka mogućnost prekomorske pomoći naših saveznika.

Kasniji razvoj događaja nepobitno je dokazao da je prihvatanje druge alternative, tj. da se na otocima ostane, bila mnogo realnija i neuporedivo korisnija varijanta. Ona je, pored ostalog, obećavala našoj mornarici ne samo da preživi nego da se i dalje razvija. Ali, istovremeno je tražila od nje ogromne napore. Trebalo je da Mornarica evakuše i preveze svu vojsku i materijal sa ostalih otoka na otok Vis, da obezbijedi evakuaciju stanovništva, da more koje dijeli naše jedinice od neprijateljskih pretvori u aktivnu dubinu naše odbrane, i konačno, da naš front na otocima kad već ne može da poveže sa izvorima na kopnu, poveže sa pozadinom koju smo preko mora počeli razvijati u lukama južne Italije. Prema tome, kod odluke da se ostane na otocima, problem saobraćaja morem i uloga naše mornarice poprimili su značaj prvorazredne važnosti.

Četiri dana poslije evakuacije Korčule, 29. decembra, Operativni štab je odlučio da odustane od odbrane otoka Šolte i Brača, da otok Hvar brani slabim snagama, a da težište odbrane bude otok Vis. U vezi s tim naredeno je da se 1. dalmatinska, 12. i 13. a kasnije i 11. brigada sa štabom mornarice i 26. divizije prevezu na otok Vis. Brodovi ratne mornarice su na vrijeme i u tajnosti izvršili ovaj zadatak, prebacivši ne samo vojsku nego i veliki broj izbjeglica i oko 10 vagona raznog materijala. Nijemci su se, nakon toga, udarajući u prazno, iskrcali 31. decembra na otok Mljet, 12. januara 1944. na otok Šoltu, 14. januara na

otok Brač i 19. januara na otok Hvar. Time su naše jedinice bile još dalje odgurnute od vlastite obale.⁶ Našavši se na našem najjisturenijem usamljenom otoku, one su još tešnje povezale svoju sudbinu sa morem koje ih je sa svih strana opkoljavalo, odnosno sa brodovima naše mornarice koji su jedini bili u stanju da ih snabdijevaju i da prednju liniju odbrane ovog otoka isture po moru dalje od samog njegovog obalskog ruba i na taj način je bitno ojačaju.

PERIOD KONSOLIDACIJE ODBRANE OTOKA VISA

Svjestan teškoća i opasnosti koje je u sebi krila riješenost da se Nijemcima po svaku cijenu ne dozvoli da potpuno zagospodare svom našom obalom, štab 8. korpusa bio je u dilemi da li da prihvati prijedlog zapravo već preduzete mjere Operativnog štaba za odbranu otoka. Definitivno rješenje o tom, kao što je poznato, donio je Vrhovni štab svojom historijskom depešom od 20. januara 1944. godine.⁷

Organizovanje odbrane na samom otoku i sve mjere u vezi s tim uzeo je čvrsto u svoje ruke štab 26. divizije. Započeli su intenzivni svestrani naponi da bi se otok Vis pretvorio u neosvojivu tvrđavu. U tom cilju trebalo je, prije svega, riješiti problem prekomorskog snabdijevanja, razviti i pomorski element njegove odbrane. Sudbina cjelokupnog ljudstva na otoku Visu i mogućnosti njegove odbrane bili su, očevidno, najuže povezani za rješavanje tih problema. Taj zadatak, po svojoj prirodi pripadao je štabu naše mornarice.

Odbrana Visa postavila je, dakle, veoma složene zadatke pred našu mornaricu. Ali Vis je predstavljao jedinu mogućnost da se ona održi i pružao joj vanrednu priliku da se u borbi protiv neprijatelja još više istakne. Mornarica je tu priliku, sa svojim skromnim sredstvima, zaista dobro iskoristila.

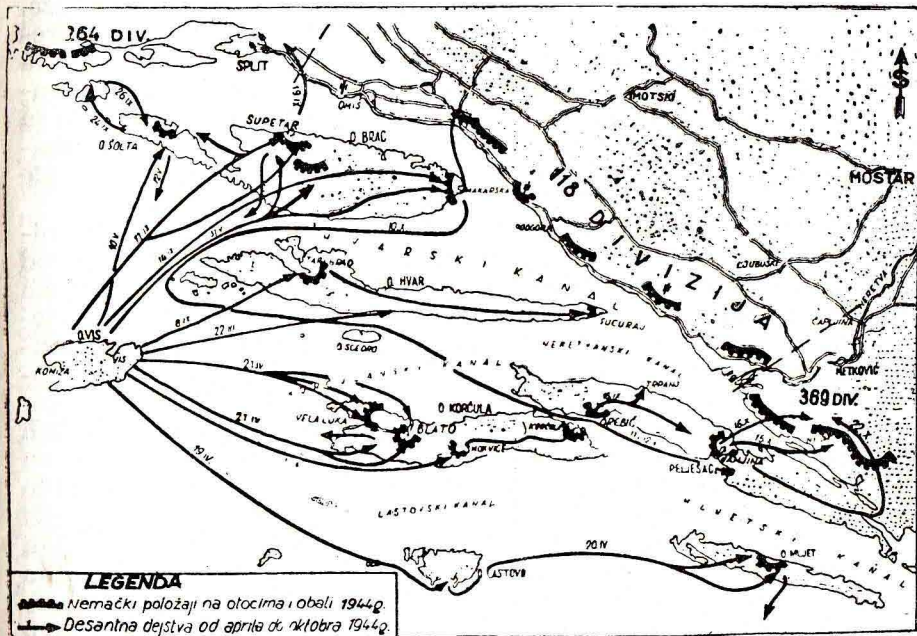
Poslije uspješno izvršene evakuacije jedinica i izbjeglica sa ostalih otoka na Vis, štab mornarice je preduzeo mjere da se što prije uspostavi kontrola svih pokreta neprijateljskih jedinica duž naše obale, da se organizuje jedinstvena mreža službe osmatranja, izviđanja i javljanja između Komande Mornarice na Visu i nižih jedinica dislociranih na otocima. U tu organizaciju bile su uključene redovne i vanredne pomorske patrole i veze između Visa i pojedinih punktova i uporišta duž obale — Drugog pomorskog obalskog sektora (POS) na sjevernom dijelu Dugog otoka, Trećeg na južnom njegovom dijelu a Petog na otoku Lastovu. Četvrti POS, koji se nalazio na Visu, razvio je svoje patrole i ostale mjere predostrožnosti na svim prilazima otoku, kao i veze sa susjednim otocima i srednjedalmatinskom obalom. Na sličan način su, prema svojim mo-

⁶ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, dok. 163, 187.

⁷ Depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ od 20. januara 1944. godine upućena Štabu Mornarice glasi:

»Do daljnjeg odobravamo tri brigade za odbranu Visa. Utvrdite ostrvo. Postavite prepreke i mine. Tražite pomoć od saveznika u artiljeriji, tenkovima i protivavionskim sredstvima. Uspostavite vezu sa saveznicima, da vas u najodlučnijim momentima odbrane (podrže) avijacijom, mornaricom, a u slučaju nužde evakuisati«. (Zbornik, tom II, knjiga 11, str. 363, dok. br. 204.)

gućnostima, postupali i ostali sektori na svojoj akvatoriji. Obavještajni podaci koji su se ovim kanalima sticali na Visu kao i direktive, pomoć, i, kasnije, snabdijevanje koje je teklo u obratnom pravcu, brzo su dali pozitivne rezultate ne samo u pogledu jačanja odbrane Visa nego i u pogledu sve intenzivnije infiltracije i afirmacije našeg aktivnog otpora u širem obalskom području. Zahvaljujući dobrom praćenju situacije, naša mornarica je i kod neuporedive neprijateljeve premoći na moru uspjela da u toku januara sa raznih punktova na obali i otocima pokupi i preko Visa transportuje na teritoriju južne Italije 1.313 ranjenika i oko 35.000 neboraćkog stanovništva, i da otuda preveze od sredine oktobra 1943. pa do sredine januara 1944. godine oko 5.000 tona raznog materijala i jednu kompletnu brigadu, formiranu u Italiji od oslobođenih interniraca.

Desanti naših snaga na srednjedalmatinske otoke i kopno

Nakon vojno-političkih koraka preduzetih kod savezničkih organa, i njihovih obećanja u pogledu pružanja pomoći, trebalo je riješiti niz konkretnih pitanja da bi ta pomoć bila vojnički efikasna, a bez negativnih političkih posljedica. Naime, bilo je tendencija omalovažavanja i preskakanja naših organizacija i pojedinih vojno-političkih tijela od strane pojedinih predstavnika savezničkih komandi, iza čega se krila njihova isključiva želja da povećaju svoj upliv. Po srijedi su, naravno, bili politički, a ne vojni razlozi.

Kod takvog stanja stvari, kod traženja i prihvatanja pomoći, moralo se voditi računa i o tom faktoru. Jedno od važnih sredstava bilo je i to da sačuvamo što čvršću svoju vlastitu organizaciju. Trebalo je odmah na početku boriti se da svi kontakti i svi aranžmani sa savezni-

cima budu kanalisani odgovarajućom organizacijom i da respektuju suverenitet našeg vojno-političkog rukovodstva kad je u pitanju naša vojska, naš narod i naša teritorija. Borba za ovakav tretman nametala je posebno teške zadatke Mornarici. Bilo je potrebno organizovati i razviti bazu za prijem savezničke pomoći u talijanskim lukama i organizovati prebacivanje dobijenih sredstava na Vis i preko njega dalje uglavnom našim vlastitim sredstvima. Za obavljanje svih svojih zadataka naša mornarica je tada, tj. u januaru 1944. godine, raspolagala sa svega 8 naoružanih drvenih brodova, 32 mala patrolna čamca, nekoliko manjih parobroda, oko stotinu transportnih jedrenjaka sa ili bez motora i većim brojem ribarskih čamaca.⁸

Rad mornaričkih komandi i sa ovim slabim sredstvima dao je u tom pravcu veoma pozitivne rezultate. Uz pristanak savezničke komande osnovana je na jednom molu u luci Bari naša mornarička baza. Brzo povećavanje obima poslova tražilo je proširivanje ove baze. Određena je za to luka Monopoli i u cjelini stavljena pod našu kontrolu. Na teritoriji ove luke komanda baze je ubrzo razvila vrlo široku i intenzivnu djelatnost. Pored prijema i ukrcavanja materijala i ljudi, ovdje su se, pored onih na Visu, razvile razne radionice, brodogradilište za opravku brodova i razni stručni kursevi za osposobljavanje kadrova naše mornarice koja je svakim danom bivala sve veća i sposobnija.

Već nakon prvih neposrednih dodira sa našim ljudima i jedinicama na teritoriji Italije, pripadnici savezničkih formacija, kao i narod Italije, počeli su da mijenjaju svoje predstave koje su, pod uticajem lažne propagande, odranije imali o pokretu i ljudima koji su se u Jugoslaviji pod rukovodstvom KPJ sa drugom Titom na čelu borili za uzvišene ciljeve slobode i ravnopravnosti. Snagom svojih uvjerenja i moralno-političkim likom, naši vojnici, podjednako kao i zbjegovi, postepeno su dezavuisali one čije su simpatije još bile na strani političkih špekulanata iz krugova izbjegličke jugoslovenske vlade. Najprije su došla do izražaja pozitivna strujanja među našim internircima i bivšim zarobljenicima koji su se zatekli na teritoriji koju su zauzeli saveznici i među kojima su »kraljevci« nastojali da razviju svoju aktivnost. Ljudi su se u masama dobrovoljno javljali u našu vojsku. Slijedio je zatim »opredjeljivanje« naših pomoraca koji su se zatekli kao posade brodova bivše jugoslovenske trgovačke flote. Oni su prelazili pod zastavu nove Jugoslavije i stavljali se na raspolaganje našoj mornarici. Raspoloženje se vremenom mijenjalo i kod savezničkih komandi, pored ostalog i zato što je po mjeri njihovog napredovanja uz Apeninski poluotok, postajalo sve interesantnije pitanje ko drži otok Vis. Uvjerivši se u sposobnost i riješenost naše odbrane na Visu, a kroz to i moralnu snagu NOP-a, veoma zainteresovani za ovaj otok kako radi zaštite talijanske obale tako i radi ofanzivnih dejstava na njemačkim komunikacijama duž naše obale, saveznici su na njemu držali odred torpednih čamaca i dijelove jedne brigade komandososa. Odbrana Visa je time postala još stabilnija. Bilo je sve jasnije da je poslije 4—5 mjeseci uporne borbe situacija na moru počela da se okreće u našu korist. O tome nesumnjivo svjedoče sve izrazitija njemačka kolebanja u pogledu početka napada na Vis koji im je zadavao mnogo glavobolje i vezivao znatne snage

⁸ Zbornik, tom VIII, knjiga 1, dok. br. 167.

koje su im i te kako bile potrebne na drugom mjestu. Aktivnost Mornarice NOVJ u periodu naše defanzive i konsolidacije odbrane na Visu dala je očevidno više nego zadovoljavajuće rezultate. Za to vrijeme ona je još više razvila svoju materijalnu bazu i osposobljavala se uporedo sa jedinicama 26. divizije za teže zadatke koji će joj se postaviti u vezi sa napadnim dejstvima na koja su se orijentisale ove jedinice već u rano proljeće 1944. godine.

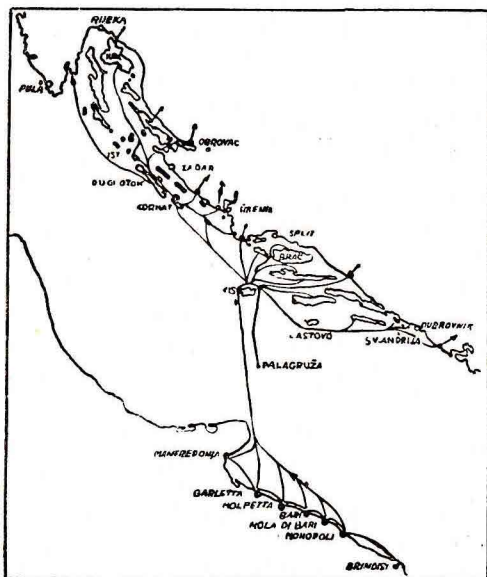
PERIOD AKTIVNIH DEJSTAVA SA OTOKA VISA

Povlačenje na otok Vis i pripreme za njegovu odsudnu odbranu nisu slomili ofanzivni duh naših jedinica. Čekala se samo prilika da se on ispolji. Predah na ovom otoku predstavljao je, u stvari, vrijeme koje je bilo potrebno da se stvore uslovi da preuzmemo borbenu inicijativu. To vrijeme bilo je u tom smislu u punoj mjeri iskorišteno.

Cim se na Visu sredila situacija poslije brzog povlačenja sa susjednih otoka, to jest pošto je brođovima naše mornarice sve nesposobno i nepotrebno ljudstvo za odbranu otoka prebačeno u Italiju, a otuda organizovano redovno i potpuno snabdijevanje, pristupilo se oformljavanju i jačanju otočkih partizanskih odreda, naročito na većim susjednim otocima. Zahvaljujući dobro organizovanim pomorskim vezama, ti su odredi vrlo brzo postali sposobni ne samo da prate situaciju i obavještavaju o događajima nego da i sami na njih aktivno utiču. Oni su ujedno predstavljali važan element na koji je mogla da se osloni svaka organizovana akcija sa Visa.

Postepeno napredovanje savezničkog fronta duž Apeninskog poluotoka i u vezi s tim povećava aktivnost njihovih pomorskih i vazduhoplovnih snaga na Jadranskom moru, prisiljavali su Nijemce da svoje brođove i avijaciju opreznije koriste. Baziranje na Visu, iako relativno malobrojnih naših i savezničkih jedinica, najprije mornaričkih, a kasnije i vazduhoplovnih, još je više ugrožavalo neprijateljeve pokrete na moru, pogotovo kad su savezničkim štabovima stavljeni na raspolaganje naši kanali i punktovi za prikupljanje podataka o neprijatelju.

Porasla je već bila i materijalna i moralna snaga naših jedinica. Povećao se broj brođova, topova i minobacača, brojno stanje jedinica je iz dana u dan vidno raslo, mnoge starije završile su razne vojnostručne kurseve. Pozitivan razvoj opće vojno-političke si-

Pomorske veze s otoka Visa

tuacije u svijetu, a posebno u našoj zemlji, zatim naša sve očividnija afirmacija u Italiji i kod savezničke vojske i, najzad, vrlo intenzivan politički rad u jedinicama — sve je to stvorilo solidnu bazu za prenošenje morem težišta buduće aktivnosti naših jedinica na susjedne otoke koje je držao neprijatelj. Započelo se sa najbližim otokom Hvarom. Najprije akcijama manjih diverzantskih grupa, a zatim napadom dvaju bataljona 1. dalmatinske brigade koje su 21/22. marta 1944. godine sa Visa prevezli brodovi naše ratne mornarice, ta se aktivnost postepeno proširila na sve srednjedalmatinske otoke i nije prestala sve dok neprijatelj na njima nije definitivno savladan.

Napadna dejstva naših jedinica sa Visa koja su ostvarivana morem od marta do polovine septembra 1944. godine mogu se podijeliti na ona u kojima su brodovi Ratne mornarice bili dužni ne samo da jedinicama 26. divizije obezbijede prevoz do mjesta napada, već da ih poslije izvršenog zadatka vrate na Vis, i na ona čiji je cilj bio definitivno oslobađanje pojedinih otoka. U ovim poslednjim Mornarica je obezbjeđivala prevoz trupa i materijala, kao i njihovo kasnije snabdijevanje i podršku u napredovanju sa otoka na otok, odnosno sa otoka na kopno i obratno. U procesu izvršavanja ovih i sličnih zadataka, osnovni i najobimniji zadatak naše mornarice neprekidno je ostajao — dotur i evakuacija između naše baze u Italiji i otoka Visa i ostalih punktova na obali. Pored transportovanja, u okviru ovog zadatka bio je i veoma delikatan element borbeno obezbjeđenje tog razgranatog sistema pomorskih komunikacija, i to ispred obale koju je držao neprijatelj.

Desantni prepad na Hvar izvršen je 22. marta. U njemu su sa naše strane učestvovala dva bataljona 1. dalmatinske brigade koji su prevezeni na šest motornih jedrenjaka. Zadatak je usješno izvršen, ubijeno je ili zarobljeno oko 150 njemačkih vojnika i oficira, a jedinice su sa zarobljenim Nijemcima vraćene na Vis. Nepun mjesec dana iza toga 19—26. aprila, slijedio je veoma smio i značajan napad na Mljet i Korčulu. U ovom napadu učestvovala su znatno veće snage: na Mljet tri ojačana bataljona, a na Korčulu sedam bataljona sa sredstvima ojačanja, ukupno oko 5.000 boraca. Mljetsku grupu prevezio je mornarički odred od osam transportnih motornih jedrenjaka i osam ribarskih leuta, uz pratnju od dva naoružana i jednog bolničkog broda. Zbog udaljenosti do Mljeta marš ove grupe trajao je dvije noći. Prve noći jedinice su se prebacile na Lastovo, gdje su maskirane, predanile i odmorile se. Marš do Mljeta i iskrcavanje uslijedili su sljedeće noći. Marš morem jedinica korčulske grupe izvršen je u tri kolone sa ukupno dvanaest motornih jedrenjaka, petnaest ribarskih leuta i dva specijalna artiljerijska desantna čamca, uz obezbjeđenje od pet naoružanih i jednog bolničkog broda. Podjela na kolone izvršena je prema mjestima iskrcavanja i zadacima jedinica na kopnu.⁹ Saveznici su odbili da direktno učestvuju u ovoj operaciji u bilo kom vidu, što ne znači da njihovo prisustvo na Visu i sve veće angažovanje njihove avijacije duž naše obale nisu povoljno uticali na njeno omogućavanje i izvođenje.

Pripreme i sama operacija izvedeni su tajno, smiono i vješto. Ukcrcavanje trupa i njihovog naoružanja, formiranje konvoja u kojima

⁹ Zbornik, tom VIII, knjiga 2, dok. br. 46, 73, 74.

su brži i veći brodovi teglili manje i sporije, navigacija i veza za vrijeme marša, pristajanje i iskrcavanje na otoke koje je bio zaposjeo neprijatelj — sve to zaslužuje, gledano iz sadašnje perspektive, veoma visoku ocjenu i priznanje.

Nakon uspješno izvršenog mornaričkog dijela zadatka slijedio je veliki borbeni podvig jedinica 26. divizije. One su zamisao i plan dejstva na ovim otocima ostvarile u cjelini i izvojevale sjajnu pobjedu.¹⁰ Razbijeni su njemački garnizoni na Mljetu i Korčuli, a bogat plijen pao je u naše ruke. Neprijateljevi gubici u tim borbama iznosili su oko 400 mrtvih i 500 zarobljenih vojnika i oficira. Naši gubici bili su 60 mrtvih i 252 ranjena. Opsada Visa time je bila okončana. Nijemci su sada morali ozbiljno da misle ne na to kako da zauzmu Vis, nego kako da se brane od snaga koje su napadale oslanjajući se na ovu našu bazu. Na brzinu su reorganizovali i pojačali svoju odbranu na susjednim otocima. Prikupili su jedinice u veće garnizone, ogradili se bunkerima i žicom i postavili na hiljade nagaznih mina oko svojih položaja, naročito na Šolti i Braču. Makar i privremeno, to im je prilično pomoglo. Naime, zahvaljujući gusto postavljenim minama uspjeli su da znatno smanje naš uspjeh u narednim desantnim napadima koji su izvršeni na potpuno sličan način 9—11. maja na Šoltu, a 21. maja — 5. juna na Brač.¹¹

I u jednom i u drugom napadu nismo imali osobitih teškoća u pogledu prevoženja i obezbjeđivanja desantnih konvoja niti pri napadu, niti pri povlačenju. Iskustva stečena u prethodnim akcijama u pogledu ukrcavanja, marša morem u više kolona, obezbjeđivanja marša i iskrcavanja bila su od velike koristi. Osim toga, poslije uspjeha na Korčuli, saveznička komanda na Visu je pokazivala više spremnosti da saraduje u sličnim akcijama. Već za desant na Šoltu stavljeno nam je na raspolaganje nekoliko desantnih brodova za prevoz vojske i materijala, a u napadu na Brač, pored brodova, uzeli su učešća njihova avijacija i komandosi. Jedini gubitak na moru bilo je potapanje bolničkog broda *Marin II* i bestijalna odmazda njemačkih TC nad 50 teških ranjenika koji su tim brodom evakuisani sa Šolte na Vis. Mnogo teže je, međutim, išlo sa izvršenjem zadatka poslije iskrcavanja na kopno. Mada je broj poginulih i zarobljenih neprijateljskih vojnika bio prilično visok (na Šolti oko 150 poginulih i 52 zarobljena, na Braču oko 300 poginulih i 220 zarobljeno), naš uspeh nije bio potpun kad se ima u vidu broj naših žrtava (na Šolti 40 mrtvih i 129 ranjenih, a na Braču 67 mrtvih, 308

¹⁰ Za ovu pobjedu izrazio im je priznanje i vrhovni komandant drug Tito depešom u kojoj se, između ostalog, kaže: »Borcima, komandirima, komandantima i polit. komesarima XXVI Divizije i Mornarice koji su se istakli prilikom napada na otoke Korčulu i Mljet izražavam svoju zahvalnost i priznanje... vi ste proneli još jedanput slavu oružja NOV i POJ u svim savezničkim zemljama...« (Zbornik, tom VIII, knj. 2, str. 302 i 303).

Istim povodom komandant savezničke vojske za Bliski istok general Vilson uputio je našoj komandi na Visu sljedeću depešu: »Mnogo cijenim rad vaše vojske u napadu na Mljet i Korčulu. Bio bih zahvalan da isporučite komandirima i borcima moju čestitku za njihovu uspješnu borbu.« (Zbornik, tom VIII, knj. 2, str. 303.)

¹¹ Zbornik, tom VIII, knjiga 2.

ranjenih i 14 nestalih naših i 60 mrtvih, 74 ranjenih i oko 20 nestalih savezničkih vojnika). Obostrani gubici jasno govore o žestini borbi u kojima ipak nismo uspjeli da ovladamo neprijateljskim garnizonima. Nagazne mine i druge odbrambene mjere Nijemaca znatno su ojačale njihovu odbranu. To je zahtijevalo da u daljim dejstvima mijenjamo taktiku.

Koncentrisani u veće utvrđene garnizone na istočnoj polovini Korčule, Hvara, Brača i Pelješca, Nijemci su povremeno ispadali sa organizovanim kolonama da »prekontrolišu« stanovništvo na zapadnom dijelu, što se obično završavalo pljačkom, odvođenjem na prisilni rad nesposobnog stanovništva i ponekim strijeljanjem. Da bi se tome stalo na kraj, brodovi naše mornarice povremeno su prebacivali jedinice 26. divizije na susjedne otoke, gdje su zajedno sa otočkim odredima uspješno sačekivale i napadale te njemačke kolone. U toku jula i avgusta 1944. godine — upravo u vrijeme boravka CK KPJ i Vrhovnog štaba na Visu, gdje su rješavali krupne stvari i pripremali planove za konačno oslobođenje naše zemlje — sa ovog otoka su jedinice 26. divizije, brodovima naše mornarice, napravile desetak takvih napada. Među najuspjelije spadaju onaj 2. jula u kojem je 4. bataljon 1. brigade uništio kolonu njemačkih vojnika između sela Kune i Oskorušine na Pelješcu i napad 23. jula na njemačku kolonu na Mljetu.

PERIOD OSLOBAĐANJA DALMATINSKIH OTOKA

Svojom direktivom od 5. septembra 1944. godine Vrhovni štab NOVJ i POJ naredio je štabu 8. korpusa da ofanzivnim dejstvima u dalmatinskom obalskom pojasu spriječava povlačenje njemačke vojske koja je odstupala iz Grčke, Albanije i jugoistočnih rejona Jugoslavije, a čije je povlačenje kroz centralni dio jugoslovenske teritorije bio isuviše ugrožen nabujalom snagom NOB. Trebalo je, dakle, zatvoriti ili bar hitno ugroziti pomorske i kopnene puteve koji su vodili prema sjeverozapadu duž naše obale.

Osmi dalmatinski korpus imao je u to vrijeme oko 25.000 vojnika. Polovinu su sačinjavale jedinice koje su se nalazile na Visu. Te jedinice bile su veoma dobro opremljene i organizovane, sa dobrim rukovodećim kadrom i visokim borbenim moralom. Zato je i prirodno što je težište u izvršavanju postavljenog zadatka dodijeljeno baš ojačanoj 26. diviziji i Mornarici.

Nakon svestrane analize situacije i sagledavanja suštine zadatka, štabovi 26. divizije i Mornarice zaključili su da na zadatak treba krenuti svim raspoloživim snagama i sredstvima i — ne vraćajući se više na Vis — postupno očistiti od Nijemaca sve otoke a odmah zatim prijeći na kopno. Posljednji put je trebalo da Vis posluži kao odskočna daska, pa da se zatim pretvori u pozadinsku bazu naših jedinica.

Za izvršenje prve etape ovog zadatka, od raspoloživih jedinica Mornarice i 26. divizije formirane su dvije operativne grupe. Prva, od 1. i 12. brigade i određenog broja transportnih naoružanih brodova, sa zadatkom da postupno oslobodi Brač, Hvar i Šoltu, a zatim da se iskrca na kopno u rejonu između Splita i Omiša. Druga, od 11. i 3. prekomor-

ske brigade i izvjesnog broja brodova, sa zadatkom da oslobodi Korčulu, Mljet i Pelješac i da se potom iskrca na kopno u širem području rijeke Neretve.

Napad prve grupe otpočeo je 11/12, a druge 12/13. septembra. Nakon besprekornog prevoženja morem do planiranih odredišta, neprijatelj na Braču bio je iznenađen silovitim napadom naših jedinica, ali je ipak pružio žilav otpor. Tek poslije neprekidnih petodnevnih borbi bio je savladan; imao je preko 100 mrtvih i oko 600 zarobljenih vojnika. Tako visoki gubici na Braču osjetno su pokolebali moral njemačke vojske na otocima. Nakon kraćeg odmora naše jedinice su prevezene u napad na Hvar, gdje je neprijatelj bio savladan 22/23. septembra, a Šoltu je u panici sam napustio.

Drugoj formiranoj grupi takođe nije predstavljalo osobite teškoće oslobađanje južne grupe otoka te se ona, oslobodivši brzo Korčulu, Mljet i Pelješac, 19. septembra našla pred veoma utvrđenim i dobro branjenim njemačkim garnizonom u Stonu.

Zauzimanjem Šolte i izbijanjem pred Ston završio se prvi dio zadatka, tj. oslobađanje srednjedalmatinskih otoka. U tim borbama neprijatelju su nanijeti ozbiljni gubici od oko 2.000 što ubijenih, što zarobljenih vojnika i oficira. Tako su se ukupni neprijateljski gubici u svim našim dejstvima sa Visa na srednjedalmatinske otoke od januara do oktobra 1944. g. popeli na 4.248 vojnika i oficira, 45 minobacača, 44 topa, 25 teških mitraljeza, 110 puškomitraljeza i 1.800 pušaka. Pored toga, neprijatelj je dužobalski pomorski saobraćaj bio je definitivno prekinut. Naši gubici u svemu tome bili su srazmjerno mali, a jedinice su se opet našle pred obalom sa koje su se upravo prije godinu dana morale povući. One su zajedno s Mornaricom bile spremne za dalje izvršavanje zadatka.

Uporedo sa neposrednim borbenim sadejstvom sa brigadama 26. divizije, naša Mornarica je u isto vrijeme razvila veoma široku aktivnost i na drugim sektorima, osobito na svom osnovnom zadatku — prekomorskom snabdijevanju i evakuaciji. Ona je postigla veoma vrijedne rezultate pogotovo ako se uzme u obzir čime je raspolagala i u kakvim je uslovima radila. Tako je samo od polovine oktobra 1943. do početka septembra 1944. godine (prema sačuvanim dokumentima) prevezla oko 16.500 tona raznog materijala, od čega oružja i municije 2.976 t, pogonskog materijala 2.712 t, hrane i duvana 9.640 t, zatim pet prekomorskih brigada koje su formirane u Italiji, dok je evakuisala iz naše zemlje oko 12.000 ranjenika i oko 35.000 izbjeglog stanovništva.

Sve to nije prošlo bez okršaja sa neprijateljskim brodovima, bilo da su se pojavljivali kao prijetnja našem saobraćaju, bilo da su obezbjeđivali svoj sopstveni. Do konca 1943. godine izvršeno je 24, a u toku 1944. godine 28 takvih napada. U njima su uništena ili zaplijenjena 34 razna neprijateljska broda, dok su naši gubici bili neznatni.

Van svake sumnje je da je pojavljivanje savezničkih snaga na Jadranskom moru, njihovo postepeno i povremeno angažovanje najprije na Visu, a kasnije i duž čitave obale, naročito avijacije, korisno uticalo na uspješno dejstvo naše mornarice. Ali je istina i to da su se njihove jedinice pojavile na našoj obali kad su im naše jedinice osigurale relativno visok stepen sigurnosti i podataka. Njihova pomoć i dej-

stva duž naše obale, ma koliko korisna i dragocjena za nas, mjereni »savezničkim« mjerilima, ipak nisu bili ni dovoljni ni blagovremeni. Svojom beskompromisnom borbom i veličinom svog moralnog i materijalnog doprinosa u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, naš narod je s pravom očekivao i mnogo više i na bolji način.

Bitku za prevlast na našoj obali, na morskim putevima koji vode duž nje, Nijemci nikada nisu uspjeli dovesti do pobjedonosnog završetka. Naš posljednji bastion — otok Vis ostao je neosvojiv. Na primjeru riješenosti za njegovu odbranu i svim onim mjerama koje su otuda preduzete, naše vojno-političko rukovodstvo i učesnici u tim zbivanjima pokazali su ne samo visoku patriotsku svijest i hrabrost nego i duboko shvatanje uloge mora i značaja mornarice kako u vojno-političkom tako i u ekonomskom pogledu za oslobođenje, sigurnost i, kasnije, razvitak naše zemlje. Slobodan Vis je, pored ostalog, pružio mogućnost za postavljanje solidnih osnova za razvitak naše nove mornarice i pomorstva uopšte. S druge strane, pak, sudbina i funkcija ovog otoka bile su potpuno zavisne od prekomorskog transporta, tj. od uspješnih dejstava mornarice. Vis i mornarica bili su zbog toga nerazdvojno povezani i uslovljeni. Vis, 26. divizija i mnoge druge jedinice i organizacije izvršavali su svoje zadatke u prvom redu zato što je mornarica izvršavala svoje. Prevozeći noćima i noćima u puste neuređene i navigacijski nepogodne luke i lučice, ili iz njih borbe svojih brigada, bilo kad su se poslije neuspjeha povlačili pred neprijateljem, bilo kad su ga napadali, pomorci i ribari sa naših otoka i obale, redovno bez ikakvih navigacijskih i drugih pomagala, tiho, savjesno i hrabro izvršavali su svoje zadatke, svjesni što rade i zašto to rade. Upravo u tome i jesu izvori naših uspjeha na moru. Naša je mornarica sa mnogo inferiornijim sredstvima uspjela da od mora napravi pouzdanijeg saveznika nego što je to učinio naš neprijatelj. Dejstvujući u veoma specifičnim uslovima, sa sredstvima i na način koji nikakvim dotadašnjim teorijama ni pravilima nisu bili propisani, ona je uspjela da, izbjegavajući udarce, originalnošću svojih dejstava zbunjuje i pobjeđuje jačeg protivnika. Velik i pravedan cilj za koji je KPJ sa drugom Titom na čelu pozvala narode Jugoslavije na oružanu bespoštednu borbu nadahnua je narod naših otoka i obale na tako velike borbene podvige. Nošeni tim velikim ciljem, oni su uspjeli da u konkretnim uslovima iskoriste svaku pruženu priliku. Svoju inferiornost u materijalnim sredstvima, uspješno su kompenzirali svojom inventivnošću, tajnošću, iznenadnošću i ofanzivnošću svog djelovanja i izrazitim smislom za uočavanje i iskorišćavanje svih povoljnih elemenata konkretne situacije. Sjeme posijano u Podgori odlukom Vrhovnog komandanta druga Tita 1942. godine, kad je stvorena naša nova ratna mornarica, dalo je u viškoj epopeji svoje zrele plodove.

Viceadmiral

Bogdan PECOTIĆ